

Дошкільне виховання

ТРАВЕНЬ

5

1964

ЗМІСТ

Дошкільний заклад влітку	1
О. Булатова — Мотиви дитячої дружби	5
О. Грибанова — Лічба на слух дітьми дошкільного віку	9
С. Зінкевич — Про дотиково-руховий спосіб засвоєння дітьми числа	11

До 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка

Г. Гайдай — Співзвучність поглядів декабристів і Т. Г. Шевченка на покликання жінки-матері	15
І. Паліївець — Зустрічі на оновленій землі	18

З досвіду

Є. Поспелова — Літо — пора оздоровлення	21
Н. Строгонова — Наша робота по загартовуванню дитячого організму	26
О. Остапець — Виховання у дітей радянського патріотизму	28
А. Карант — Виховання чистоти інтонації у співах дітей старшого дошкільного віку	31

Сторінка для дітей

В. Антонова — Гра з ведмедиком	37
П. Ходченко — Добрий вчинок (Оповідання)	38
В. Скоморовський — На лужку	39

На допомогу колгоспним дошкільним закладам

Л. Воробйова — Використати всі можливості для створення в колгоспах постійно діючих дошкільних закладів	40
---	----

Критика і бібліографія

І. Сочивець — Невимушена розмова з дітьми	44
О. Проскура — Книга про сенсорне виховання дошкільників	45

За рубежем

З. Косова, М. Шліпкіна — По сторінках польського журналу «Дошкільне виховання»	46
--	----

Редакційна колегія:

Д. О. Дорохова, Н. О. Красіна, Н. Ю. Переверзева, Є. К. Сухенко, Г. І. Сушан (головний редактор), П. С. Ходченко, Т. І. Цвелих, П. Р. Чамата, М. Є. Шевченко.

Журнал «Дошкольное воспитание»
(на українском языке)

Техредактор О. О. Чала.

Коректор О. К. Лисенко.

Адреса редакції: Київ, 53, Ю. Коцюбинського, 5. Тел. 5-21-29, дод. 3-12.

БФ 00293. Замовлення К-62. Тираж 28510. Друк. арк. 3, умовн. арк. 4,1. Обл. видавн. арк. 5. Формат паперу 70×108¹/₁₆. Підписано до друку 27.IV 1964 р.

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

пройшов (за Сеченовим) «школу м'язового відчуття», і в них уже сформувалась здатність лічити слухові враження. Діти середнього дошкільного віку спочатку ще не володіють такою здатністю. Тому у них оволодіння лічбою на слух часто спирається на реальний рух руки.

Все ж для здійснення лічильної діяльності одного тільки цього уміння ще недосить. Кожний виділений об'єкт, звук при перелічуванні необхідно фіксувати словом-числівником.

Діти середньої групи іноді відчувають труднощі в погодженні числівника із звуковим подразником. Заборона голосно лічити на початкових етапах навчання може призвести до розпаду лічильної діяльності. Тому дитину спочатку треба навчити співвідносити назву числівника з почутим звуком. Це можливо в умовах голосної мови. Лише після досить повного вироблення уміння лічити на слух в умовах голосної мови стає можливим перехід дитини до вищих і досконаліших форм лічби — з опорою на мову про себе і в плані внутрішньої мови.

Таким чином, на початковому ступені формування лічба на слух спирається на рух руки і на голосну мову. Тут слух вчиться у руки, говорив І. М. Сеченов. Навчившись лічити з допомогою руху руки, дитина на цій основі може перейти до лічби на слух без опори на ці рухи. Реальні кінестетичні відчуття замінюються уявленнями про рух руки.

Слід особливо підкреслити, що формування вказаного уміння є дуже важливим етапом у навчанні дітей лічби на слух, і йому треба приділяти повсякденну увагу. Великого значення тут набувають ті підготовчі «долічильні» уміння, якими оволодіває дитина, навчаючись погоджувати рухи руки з почутими ударами. При відповідному «опрацюванні» цих умінь стає можливим підведення дитини до лічби на слух з опорою на голосну мову. Після цього дітей поступово підводять до лічби на слух про себе.

На початку статті ми вказували, що не всі діти відчувають труднощі в лічбі на слух. Тому дошкільників, які оволодівають лічбою на слух без особливих труднощів, не слід штучно затримувати на стадії предметної лічби. Але коли дитина не справляється із запропонованим їй завданням — лічбою на слух, вихователь повинен озброїти її прийомами лічби, про які ми говорили. Лише після цього дитину можна підводити до лічби на слух без опори на конкретні предмети і на промовляння числівників уголос. Причому, необхідно обов'язково підводити дітей до лічби на слух про себе, не затримуючи їх на попередньому етапі.

Оволодіння дітьми в дошкільному віці різноманітними чуттєвою лічби з опорою на матеріалізовану дію і голосну мову на початкових етапах навчання забезпечує ефективну підготовку їх до вищої форми лічби — лічби про себе, яка здійснюється на абстрактному матеріалі.

Про дотиково-руховий спосіб засвоєння дітьми числа

С. ЗІНКЕВИЧ

Відомо таке положення, що чим більше органів чуттів візьмуть участь в сприйманні предмета, тим краще його запам'ятання, усвідомлення, обміркування. На це вказував ще К. Д. Ушинський в своїй ві-

домій праці «Людина як предмет виховання».

При навчанні дітей лічби слід залучати всі органи чуттів до участі в пізнанні числа.

Пізнання числа може йти через

На занятті з лічби. (Дитячий садок № 61 м. Києва).

сприйняття — зорово-руховим, тактильно-руховим і слухо-руховим способами. Найбільш описаний в літературі зорово-руховий спосіб (М. Вовчик-Блакитна, В. Давидов, М. Яблоков та ін.), який широко застосовується в дитячих садках.

Виходячи з того, що лічбі зорово-руховим способом приділяється багато уваги в порівнянні з іншими способами при оволодінні числом, ми поставили перед собою завдання з'ясувати, як діти лічать одну й ту ж кількість предметів різними способами сприймання, яких успіхів при цьому можна досягти, навчаючи дітей відповідних прийомів лічби.

Для вивчення цього питання ми провели в дитячому садку № 61 м. Києва в середній, старшій і підготовчій групах дослідження, в яких дітям давались спеціальні завдання на рахування дотиково (за допомогою руки), на слух і на зір. В експерименті взяли участь 70 дітей.

При лічбі через зорово-рухове сприйняття дітям давались завдання рахувати предмети, які знаходились на різній відстані одне від одного або поряд, форма їх розміщення була знайома або незнайома.

При лічбі через дотиково-рухове сприйняття діти лічили предмети

дотиково (рукою) через ширму без допомоги зору. Ширму було зроблено з кольорового паперу та картону, розміром 30×20 см. Посередині вона мала отвір для руки дитини. За ширмою предмети (каштани) клались вкупі.

При лічбі слухо-руховим способом діти рахували звуки. Наприклад, вихователька плескала в долоні, била в бубон, а діти лічили ці звуки.

Лічба велась в межах від «1 до 5» — в середній групі, від «1 до 10» — в старшій і підготовчій групах. У відповідній кількості утворювались і множини предметів і звуків.

Експеримент показав, що діти найбільш правильно лічили, коли вдавались до зорово-рухового способу сприйняття, а коли лічили за допомогою слухо-рухового і дотиково-рухового способів, показники були нижчими, особливо, при останньому.

Діти середньої групи добре відрізняли кількість «1» при лічбі трьома способами, добре лічили «2» при лічбі зорово-руховим і слухо-руховим способами. При лічбі дотиково-руховим способом тільки половина дітей дали правильну відповідь. Діти старшої і підготовчої груп при

лічбі дотиково-руховим способом успішно лічили задані кількості в межах «1, 2, 3, 4, 5». Навіть, деякі з них — в межах «10».

Таким чином, починаючи з чисел «2» — для дітей середньої групи і з «6» — для дітей старшої і підготовчої груп, ми бачили, як дуже відставала лічба дотиково-руховим способом.

Що заважало дітям виявити такі ж показники, як при лічбі зорово-руховим способом?

Основною причиною є те, що вони мало вправлялися в лічбі дотиково-руховим способом і в дитячому садку їх не навчали рахувати цим способом. Він досить рідко використовується в практиці дитячих садків і мало описаний в методичній літературі, тому при виконанні завдання й виявились такі низькі показники.

Діти самі при лічбі дотиково-руховим способом застосовували наявні в них прийоми лічби.

Одні лічили каштани, відсுவуючи по одному і називаючи відповідний числівник. Інші — доторкуючись одним пальчиком, начебто вони рахують зором, теж називали відповідний числівник, але часто збивались і допускали помилки, тому що користувалися невідповідним прийомом.

Дітям дуже важко застосувати наявні поняття про число, якщо при лічбі дотиково-руховим способом вони користуються невідповідним прийомом.

Тільки ті діти, які вдавались до прийому відсування, правильно лічили задану кількість каштанів.

Дітям не важко було лічити кількість каштанів, користуючись прийомом відсування. Каштани лежали вкупі, діти накривали їх руками і по одному відсували. При лічбі через зорово-рухове сприйняття процес рахування ускладнювався тим, що на дітей впливало просторове розміщення каштанів (поряд чи на відстані один від одного) і форма розташування каштанів (знайома, рис. 1, чи незнайома, рис. 2). Але лічба зорово-руховим способом більш застосовується в життєвому досвіді і дитина успішно долає ці

труднощі. Тому й результати її вищі.

Про ефективність прийому відсування каштанів по одному під час перелічування говорять навіть ви-

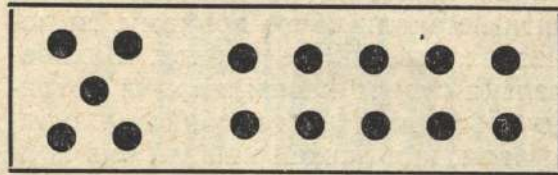

Рис. 1.

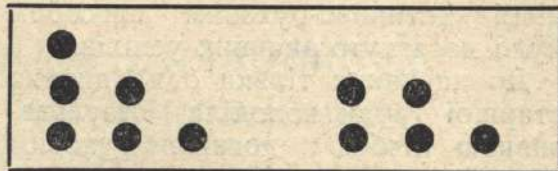

Рис. 2.

словлювання дітей. «Рукою не важко рахувати. Відсுவаш і добре рахуєш», — говорить Таня (7 років).

При прийомі відсування дитина лічить кожний каштан, перевіряє, чи правильно порахувала.

Треба поміркувати.

При користуванні прийомом торкання — завжди можливі помилки — пропуски каштанів, рахування двічі одного й того ж каштана.

В експерименті було виявлено ступінь користування дітьми прийомом відсування при лічбі дотиково-руховим способом в залежності від віку. В середній групі цим прийомом користуються кілька дітей, в старшій і підготовчій — вже біля половини.

Чи можна досягти таких же результатів, як при лічбі зорово-руховим способом, користуючись дотиково-руховим способом?

Щоб з'ясувати це питання, ми

провели в старшій і підготовчій групах навчальний експеримент.

При лічбі дотиково-руховим способом всім дітям було запропоновано користуватись прийомом відсування каштанів по одному. Якщо діти не знали цього прийому, їм показувалось, як це робити. Вихователька суворо перевіряла, чи дотримуються діти цього прийому, слідувала, щоб кожен каштан був правильно порахований.

В навчальному експерименті при лічбі дотиково-руховим способом було досягнуто значних успіхів.

До навчання тільки одна дитина старшої групи володіла результативною лічбою дотиково-руховим способом в межах 10, а після — вже більше половини складу дітей. До навчання через дотиково-рухове сприйняття серед вихованців підготовчої групи засвоєння результативної лічби в межах 10 було тільки у двох дітей, а після навчання — майже у всіх дітей.

Отже, за час навчання діти помітно пройшли вперед.

Практика навчання лічби дотиково-руховим способом дала такі ж позитивні результати, як і іншими способами.

Щоб результати завжди були хорошими, потрібно ширше практикувати лічбу цим способом поряд з іншими.

Наслідки роботи підтверджують, що лічба через дотиково-рухове сприйняття стимулює розвиток лічби через зорово-рухове сприйняття.

Після того, як діти навчилися лічити каштани дотиково-руховим способом, застосовуючи відповідний прийом — відсування, їм було запропоновано порахувати каштани зорово-руховим способом. Тим самим досліджувалось — чи вплинуть вправи навчального експерименту на лічбу зорово-руховим способом позитивно.

Дітям давались завдання рахува-

ти каштани на відстані або поряд, в знайомій формі їх розміщення або незнайомій.

Аналіз виконання дітьми завдань показав, що при рахуванні діти уважно стежили за тим, щоб не пропустити каштан, щоб не порахувати двічі один і той же каштан. Весь зовнішній вигляд кожної дитини свідчив про уважність і зосередженість.

Як показав дослід, навіть діти старшої групи при лічбі зорово-руховим способом (після навчання дотиково-руховим способом) оволоділи результативною лічбою в межах «10», тоді як до навчання дотиково-руховим способом — результативною лічбою в межах «10» володіла тільки половина дітей.

З всього сказаного можна зробити висновок: широке запровадження навчання лічби дотиково-руховим способом дає такі ж позитивні результати, як і іншими способами, запровадження правильних відповідних прийомів при лічбі дотиково-руховим способом дає можливість дітям оволодіти такими ж показниками, як і при лічбі зорово-руховим способом, вправи дотиково-рухової лічби позитивно впливають на лічбу зорово-руховим способом і підвищують показники засвоєння результативної лічби.

Можна запропонувати дітям в іграх дістати певну кількість предметів із «чудесного мішечка», качок, щоб їх нагодувати, або через маленьку ширму, де є отвір для рук, запропонувати перелічити каштани і взяти зі столу стільки ж рибок, матрьошок тощо.

На наш погляд, слід запроваджувати при навчанні лічби зорово-руховим і слухо-руховим способами і навчання лічби дотиково-руховим способом. Діти з інтересом ставляться до такого рахування: воно для них зрозуміле і має елементи новизни.

вінки, квіти. Ця подія викликала серед них багато розмов.

Узагальнюючи схвильовані розповіді вихованців, я підкреслила, що всі дорослі і діти прийшли на відкриття пам'ятника: наші люди шанують і ніколи не забудуть героїв, які загинули за наше щасливе життя. Затамувавши подих, слухали діти розповіді про піонерів-героїв, які допомагали Радянській Армії в боротьбі з ворогом. Говорила дітям про те, яка багата і сильна наша велика Батьківщина, про смілих і мужніх людей — її захисників. Використовувала для цього матеріали, вміщені в журналі «Дошкільне виховання» № 4 за 1952 р.: «Служу Радянському Союзу», «Хлопчик з Феодосії» та інші.

У наш дитячий садок поступив Сергійко, який приїхав з Камчатки. Одного разу я почула розмову новачка з Альошею. Сергійко із захопленням розповідав про те, як красиво на Камчатці, особливо взимку: «Куди не глянеш — сніг, як в казці». Альоша заперечував: «Що ти говориш! У нас в Мошнах краще, а в Черкасах ще краще!» До цієї розмови я залучила всю групу. Діти виявили великий інтерес до питання «Де краще?» Вони були дуже активні, всім хотілося висловитись, пригадати, розповісти про свої враження і почуття, які залишилися у них від екскурсій, спостережень, бесід про рідний край.

Використавши при цьому відповідні ілюстрації про різні краї на-

шої Батьківщини, ми з дітьми прийшли до висновку, що в кожному куточку нашої великої Батьківщини красиво, скрізь гарно живуть і трудяться радянські люди. А Сергійко гордо підняв голову і сказав: «А що не вірили, що й на Камчатці красиво!»

Наша радянська дійсність дає нам багатий матеріал для виховання дітей в дусі радянського патріотизму, для створення і засвоєння більш широких понять — Батьківщина і обов'язок перед Батьківщиною.

Виховання чистоти інтонації у співах дітей старшого дошкільного віку

А. КАРАНТ,

музичний керівник дитячого садка № 19 ст. Житомир

З раннього дитинства в життя дітей входить пісня, музика. Діти з великим задоволенням слухають музику, беруть участь в колективних співах. Але музичний твір тільки тоді буде правильно переданий і емоційно сприйматиметься, коли

він прозвучить чисто, правильно, коли правильно будуть передані всі засоби музичної виразності, якщо пісня буде чисто інтонована.

Говорячи про чисте інтонування пісні дітьми, ми маємо на увазі насамперед точне відтворення ними

звуквисотного рисунка мелодії музичного твору. При додержанні виконавцями єдності всіх музично-виразних засобів у процесі співання провідну роль в цій єдності ми відводимо звуквисотним і ритмічним співвідношенням, відповідним тексту твору. Це вони забезпечують чистоту виконавської інтонації.

Але не всі діти чисто інтонують мелодії пісень. Ось чому в роботі з дітьми мною були поставлені такі завдання: з'ясувати причини відставання дітей у співах і знайти методичні прийоми, які допоможуть усунути фальшиву інтонацію.

Деякі музичні керівники, не з'ясувавши причин відставання у співах, вважають, що діти, які фальшиво співають, не мають музичних здібностей. Часто на них не звертають належної уваги, і, більше того, зовсім звільняють їх від співів. Такий підхід заперечує роль виховання і можливість розвитку художніх здібностей у всіх дітей.

Тривала і наполеглива робота з дітьми, які відстають, індивідуальний підхід до кожного — ось основа для усунення будь-яких недоліків у музичному розвитку. При такому підході розвиватися музичально будуть всі діти. Як стверджує радянська педагогіка і психологія, чисто співати можуть навчитися всі діти.

Експериментальна робота по вихованню чистоти інтонації у дітей, які фальшиво співають, проводилася мною з групою вихованців старшого дошкільного віку, які були відібрані з двох дитячих садків. Всього 29 дітей.

З'ясовуючи причини фальшивого співу, я провела глибоке і всебічне вивчення дітей, з'ясувала рівень музичного розвитку кожної дитини, яка попередня робота в цьому напрямку проводилася з нею і який вплив мають на неї домашні умови. Звичайно, для музичного виховання найбільш перспективними є ті діти, у яких музичальність вища. Я вирішила з'ясувати, у кого з дітей даної групи її немає взагалі або вона слабо розвинена і її треба розвивати.

Детальне вивчення дітей, які

фальшиво інтонували, допомогло нам виявити тих, хто має музичальні задатки, незважаючи на фальшиву інтонацію в співах, і встановити, що всі інші в музичальному відношенні розвинені посередньо, що в багатьох з них ні вдома, ні в дитячому садку не цікавляться їх музичним розвитком. Діти ж люблять музику, і робота над подоланням недоліків у співах безперечно підвищила б їх успішність у слуханні музики, рухів під музику і т. д.

Ми провели з лікарем-отолярингологом перевірку органів слуху і голосу, встановили діапазон, примарний тон, ступінь емоційної чутливості, музичальної пам'яті, всебічно перевірили музичальний слух, стан співацьких навичок, визначили залежність точності інтонування від наявності інтересу до музичного твору і слухової підготовки дитини до його сприймання.

Внаслідок проведених обстежень виявилися такі причини фальшивого співу: патологія органів слуху і голосу, які потребують лікування, голосової і слухової гімнастики; відсутність уваги до музики, бажання співати і слухової цілеспрямованості; відсутність або недостатній розвиток музичального звуквисотного слуху; відсутність почуття ритму; погана координація слухового і голосового апаратів; погане навчання співацьких навичок; відсутність інтересу до конкретної пісні; відсутність або слабкість слухової пам'яті.

Для роботи над чистотою інтонації відібрали цілий ряд вправ, розспівувань. Засвоюючи їх, діти вчилися співати найбільш характерні мелодійні звороти, які зустрічалися в розучуваних ними піснях. На таких вправах розширювався діапазон, засвоювалися співацькі навички, формувалася співацька артикуляція рота, здійснювалася гімнастика, вироблювалася співучість, поліпшувалося виконання звуквисотних рисунків, особливо близьких інтервалів. Ось деякі з них:

1. «Ходит зайка» (основний тон, на тон вище, на півтона нижче і т. д.).

Хо-дит зай-ка по са-ду, по са-ду.
І т. д.

2. Розспівування голосних.

А-у! А-у!
Ку-ку! Ку-ку!

3. Співання на склади в поступовому підвищенні (для даної групи дітей).

ля-ля-ля-ля-ля. Го-го-го-го-го.
І т. д.

4. Слухання різних рухів звуків, проспівування цих сполучень на склади.

ку-ля ку-ля
ку-ля ку-ля

5. Проспівування вправ на одному диханні.

на-ля-ля-ля-ля-ля. на-ля-ля-ля-ля-ля.

6. Для голосової гімнастики (для дітей, які співають низько, починала з примарного тону).

м... м... ля. м... м... ля.

Поряд з вправами і розспівуваннями діти розучували і пісні, які я добирала, виходячи з таких вимог: відповідність пісні діапазону голосу дітей; відповідність довжини і ритмічної побудови музичних фраз тривалості дихання дітей (4—5 сек.);

проста гармонізація мелодії пісні з ясною ладотональною основою.

Слід добирати пісні із зручним для співання текстом, тобто в ньому повинно бути багато голосних, тому що приголосні переривають співацьке звучання, утруднюють дихання. Треба враховувати також відповідність змісту пісень віковим особливостям дітей. Добре використовувати пісні, зміст яких дозволяє перетворити їх в ігри, драматизації.

Над чистотою інтонації у цих дітей ми працювали протягом всього навчального року на колективних та індивідуальних заняттях (на індивідуальних заняттях працювали над тими ж піснями і вправами, але окремо добирали їх для кожної дитини, що фальшиво співає).

Як же усувалися причини неправильної інтонації?

Звуковисотність

Внаслідок перевірки виявилось, що у 22 дітей з 29 недостатньо розвинений звуковисотний слух, а в 7 — зовсім відсутнє правильне відтворення музикального звуку.

З перших же занять почала привчати дітей розрізняти регістри такими вправами, як «Мама-птиця зовєт своїх птенцєв, птенчики єй отвєчають», «Большая и маленькая собачка», «Бубенчики» (Н. А. Вєтлугина, «Музыкальный букварь», М., Музиздат, 1961), де треба було узнати, який бубенець звучить вище. Спочатку тільки пропонувала дітям розрізнити регістри. Потім розподіляла їх на дві групи. В одну групу входили діти, які співають «басовито», а в другу — діти з відносно високим звучанням голосів. Вони поперемінно виконували голо-сом ролі у вправах «Мишки і пташки», «Гуси великі і маленькі».

Прагнучи розширити діапазон дітей, поступово підвищувала висоту тексту вправи на півтону, тон вгору. Діапазон розширяла на вправах типу «Ходить зайчик по саду», «Чики-чики-чикалочки».

Дітям з вадами голосового апарату і слуху пропонували співати вправи для розширення діапазону закритим ротом, уривчасто і тихо,

наче нащупуючи звук, щоб потім проспівати його на склад «ля». Після подібної вправи ці діти переходили до співання звуків на дудочці, тобто повторювали звуки з мого голосу, які я брала на іграшковій дудочці.

У вихованні звуковисотного слуху і утворенні світлого, ясного, ненапруженого звука багато допомогло нам використання чудесних східців, запропонованих Б. М. Тепловим. Діти вели іграшкових тварин вгору і вниз по кожній сходинці і через одну, дві, три, проспівуючи характерні кожній тварині звуки від *фа* до *сі* першої октави («мяу», «гав», «пі-пі»).

При виконанні подібних вправ створювалася емоціональна, творча атмосфера, яка сприяла тому, що голоси дітей поступово розкривалися у всій своїй дзвінкості, простоті і співучості, спадало напруження і виявлялося високе звучання у низько співаючих дітей.

Застосування подібних ігор, розспівувань, вправ, які одночасно формували чіткість дикції, співацьку артикуляцію, співучість, точне звуковисотне звучання і ритмічне інтонування дало свої наслідки.

Якщо при перевірці до експерименту без музичного супроводу неправильно співали всі, зовсім змінюючи звуковисотний рисунок пісень або дуже занижуючи його, іноді завищуючи, багато дітей виконували всю пісню тільки на примарному тоні. З музичним супроводом більшість не потрапляли в тоніку, невірні інтонували в піснях терцію велику і малу, вгору і вниз, секунду велику і малу, діапазон у багатьох дітей був *сі-ре*₁. Діти допускали помилки в розрізненні на слух регістрів (вправи, загадки на розрізнення двох окремо взятих звуків). Наприкінці ж року вони навчилися чути і відтворювати різницю навіть у разом і окремо взятих сусідніх звуках.

25 дітей почали чисто відтворювати такі інтервали, як мала секунда, мала терція вниз і вгору. Діти навчилися чисто співати з супроводом і досить правильно без нього. Розширився їх діапазон.

На подібних вправах і при вимовлянні слів пісні, яку діти розучують, я формувала чітку дикцію. Важливо було сформуванню у дітей правильне звучання голосних звуків, які є основою пісень. Вони звучать, надають протяжності, сили і забарвлення звуку. В той же час вчила дітей правильно вимовляти приголосні: коротко, енергійно, зібрано, тоді вони не тільки не заважають повноті звучання голосних, а, навпаки, сприяють цьому.

Почала з приспіву пісні «Гуси» — «Гра на дудочці», одночасно приділяючи увагу і звукоутворенню, і формуванню голосних та приголосних.

Формуючи правильну співацьку артикуляцію голосних, працювали над співучістю, протяжним звучанням. Було введено співання голосних з губними приголосними (складів *бі, ба, бо, бу* — тривалість рівна половинній ноті), голосних з губною «в», що добре впливало на розвиток рухливості губ і язика, і вправи, в яких вимагалось чітко вимовляти шиплячі (чики-чики-чикалочки та ін.).

Працювала над подоланням скованості нижньої щелепи, пропонуючи дітям розспівувати — «май, дай, бай».

З дітьми, у яких було виявлено нечітке вимовляння звуків, проводилася і логопедична робота. Це, в свою чергу, впливало на чітке, грамотне вимовляння слів у піснях.

У роботі з дітьми над дикцією використовувала енергійну і м'яку атаку звука. Атака — момент утворення звука. Вона допомагає організувати дихання, активізує вимовляння звуків, а також спрямовує на точне співання. Вибір її залежить від характеру пісні, її логічних наголосів.

Користуючись «атаками», уникала наскоків дітей на звуки, добивалася природного звучання голосів, плавності, зібраного, чіткого, ясно-го звука.

Завдяки цим прийомам наприкінці експериментальної роботи чітка дикція і правильна артикуляція бу-

ла у 27 дітей, співучість — у 25.

Робота над дикцією відіграла велику роль у вихованні у дітей чистоти інтонації.

Подолання скованості нижньої щелепи дало чистий, ясний, легкий звук. Вправами, розспівуваннями, особливо твердою і м'якою атаками була подолана в'ялість і пасивний стан язика, поліпшилась якість звука, який став активним, емоціональним, виразним, чистим, протяжним і співучим. Завдяки поліпшенню якості звука виконання пісень набуло чистоти, емоціонального забарвлення.

Дихання

У роботі над диханням дітей широко використовувався правильний показ, розспівування, вправи, побудовані на звуках таких тривалостей, як $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$. Багато допомогли в цьому розспівування — «Гуси», «Ясний день наступив», проспівування заспіву в пісні «Где был Иванушка» виділеним заспівувачем.

На 18 (контрольне) заняття правильно брали дихання, витримували тривалість нот 20 дітей, на 21 заняття — 24 дитини. Діти навчилися правильно виконувати як звуковисотний, так і ритмічний рисунок музичного твору відповідно його тексту.

Розвиток почуття ритму

Перевіркою було виявлено 14 дітей з слабо розвиненим почуттям ритму. З цими дітьми ми працювали як під час колективних, так і на індивідуальних заняттях. Їм пропонували простукати заданий ритмічний рисунок, програти нескладне розспівування на бубонцях, проплескати його під музичний супровід. З особливим задоволенням вони виконували завдання з брязкальцями. Пропонували їм простукати ритмічний рисунок мелодії і проспівати його на який-небудь склад.

Змінюючи навмисно ритмічний рисунок пісні, пропонували дітям вказати, де вони почули помилки. Давали завдання простукати знайому пісеньку і, нарешті, узнати знайому пісню за ритмом.

Наприкінці роботи з 14 дітей пра-

вильно виконували всі завдання 11. У решти дітей неправильні відповіді в основному пояснювалися відсутністю слухової цілеспрямованості, і досить було нам зосередити увагу дитини, як якість відповідей і виконання поліпшувалися.

Розвиток почуття ладу

Перевіряючи у дітей музикальний слух, ми виявили, що у них слабо розвинено почуття ладу. Вони чують незакінченість твору, але не можуть проспівати його кінець, явно понижуючи тоніку.

Роботу над розвитком у дітей почуття ладу теж будували на вправах, піснях з ясною ладотональною основою. Це вправи типу «Ехо». Діти голосом на склади «ту», «ду», «ля» повторювали звуки, зіграні на музичному інструменті.

Це були звуки тонічного тризвука. За допомогою таких вправ з широкими інтервалами у дітей розвивався музикальний слух, утворювалася ладотональна настройка на пісню. Вводили також доспівування тоніки в коротеньких розспівуваннях.

Після проведення експериментальної роботи з 29 дітей правильно виконали завдання 23. Розвиток почуття ладу допоміг виховати у них здатність чути і правильно відтворювати звуковисотний рисунок музичного твору.

Розвиток колективних навичок виконання

У колективних співах, здавалось, у дітей розвинені всі вокально-співацькі навички. Але прислухавшись уважніше, ми відмітили неодноразовий початок співу; неодноразовий вступ всіх дітей в кожний куплет пісні; викрикування закінчень слів пісні окремими дітьми; відсутність виразного виконання; хрипкий і занадто голосний спів окремих дітей; мовчання трьох дітей взагалі; відсутність єдиної ритмічної чіткості в співанні; відсутність у двох дітей чуття єдиного темпу пісні, єдиної інтонаційної лінії і нечіткості знання тексту.

Працюючи з дітьми індивідуально, приділяли також увагу загаль-

ним колективним співам. Тверде знання тексту і інтонаційну частину забезпечили нам індивідуальні заняття, які насамперед усунули викрикування закінчень слів і залучили «мовчунів» до співів.

В роботі над навичками колективного співу велике значення надавалося розвитку слухової уваги. Розвиваючи її у кожного зокрема, одночасно виховували слухову увагу у всього колективу. Зверталася до дітей: «Послухайте уважно вступ, починайте пісню всі разом», подавала рукою знак початку пісні.

Було введено співання по рядах, іноді за типами голосів. У цьому випадку всі діти уважно стежили за розвитком руху мелодії і намагалися не прогаяти час «свого» куплета.

Дітям пропонувалося співати по черзі, невеличкими групами, з заспівами. Увага їх зосереджувалася на тому, як звучить кожна окрема фраза, вони привчалися стежити за загальним вступом в пісню.

Досягти єдиної ритмічної чіткості, чіткості темпу допомогли нам вправи і неодноразове вслухування дітей в пісню. Внаслідок цього ритмічний рисунок кожної пісні міцніше укладався в їх пам'яті, а це відбивалося позитивно і на колективному виконанні.

Робота над виразним виконанням пісень

Техніку навчання співів я розглядала у тісному зв'язку з художнім виконанням, розкриттям художнього образу пісні. Чистота інтонації і правдиве, художньо виразне виконання твору сприяють емоціональному сприйманню пісні, формуванню у дітей музикально-естетичних емоцій.

Ми проводили поглиблену роботу над виразним виконанням пісень. Велика увага приділялася слуханню музики і розумінню дітьми її характеру, створенню належного інтересу до пісні шляхом використання на занятті ілюстрацій, проведення бесід про єдність змісту пісні і характеру її мелодії. Щоб діти могли добре розібратися в характері пісень, добирали близькі і зрозумілі їм за змістом пісні.

Співи без інструментального супроводу

Співи без акомпанементу вводили тоді, коли мелодія важко засвоювалася дітьми. Щоб важкі місця закріпилися в пам'яті дітей, мелодію виділяли із загального фону. Після того, як мелодія пісні правильно виконувалася дітьми, знову вводили акомпанемент.

Діти навчилися досить чисто співати без музичного супроводу, наслідуючи спів виховательки або співдитини, яка гарно і чисто співає без супроводу.

Велика робота проводилася і з батьками. Індивідуальні бесіди, відвідування дітей вдома, батьківські збори, які закінчувалися концертами дітей, показ успіхів дітей з експериментальної групи, відвідування батьками музичних занять — все це значно підвищило їх інтерес до музичного виховання дітей.

Робота по вихованню чистоти інтонації дала свої наслідки. Діти полюбили співи. І рухатися під музику почали ритмічніше.

Експериментальна робота показала, що деякі причини неправильного інтонування, як негативне ставлення до співів, відсутність слухової пам'яті, погане навчання співацьких навичок, відсутність музикально-слухової уваги, відсутність інтересу до пісні, усунути досить легко. Значно важче розширити співацький діапазон дітей і поліпшити музикальний слух.

Роботу по вихованню чистоти інтонації слід проводити систематично, часто повторювати пройдене, розвивати свідому увагу і інтерес до співів. Лише так можна досягти позитивних результатів.

Працюючи над чистотою інтонації, дітям треба показувати окремі прийоми правильного співу: інтонаційні, текстові, динамічні, чергувати показ і пояснення з обговоренням дітьми того чи іншого питання, чергувати колективне виконання з виконанням окремих дітей, невеличких підгруп, ширше вводити ілюстративний матеріал, який розвиває інтерес до співів.